

TAMÁS ÁGNES

Szegedi Tudományegyetem

tagnes83@yahoo.com

A felvidéki szlovák gimnáziumok bezárása a politikai napilapok tükrében, 1874

Előadásomban a három felvidéki szlovák gimnázium bezárásához vezető folyamat megjelenését vizsgálom a politikai napilapokban (a kormánypárti Pesti Naplóban, a balközép A Honban, a szélsőbal Ellenőrben és a katolikus-konzervatív Magyar Államban) 1874. áprilisától decemberéig. Célom, hogy megvizsgáljam, milyen szerepet játszhatott a sajtó a nagyrócei, znyóváraljai és turócszentmártoni gimnáziumok bezárásának ügyében.

1874 folyamán a magyar kormány bezárattott három szlovák tannyelvű gimnáziumot a Felvidéken. Tanulmányomban az ehhez vezető folyamat megjelenését vizsgálom az országos sajtóban 1874. áprilisától decemberéig, tehát a Zólyom megyei felirattól az utolsó középiskola bezárásáról szóló királyi rendeletig. A nagyrócei, znyóváraljai és turócszentmártoni szlovák gimnáziumok ügyében ütközött 1867 után először élesen a magyar állam- és nemzeteszme az 1868-ban elfogadott nemzetiségi törvényben foglalt jogokkal. A magyar kormány határozottan lépett fel, s a következmények már nem csak egy-egy politikusra vagy újságíróra korlátozódtak, mint például a korábbi sajtóperek esetében.

Célom, hogy megvizsgáljam, milyen szerepet játszhatott a sajtó az ügyben, és mennyiben tér el a lapok cikkein keresztül megismerhető kép a szakirodalomban található ismertetésektől.

Az 1874-ben megjelent országos politikai napilapok közül elemzésemhez egy kormánypárti (Pesti Napló), egy balközép (A Hon), egy szélsőbal (Ellenőr)¹ és egy konzervatív (Magyar Állam – Idők Tanuja) lapot választottam.

A szlovákokkal szembeni ellenséges attitűdöt az váltotta ki, hogy a szlovák nemzetiségi mozgalom vezetői követelték az 1868-ban elfogadott nemzetiségi törvény revízióját, de legalábbis végrehajtását. Először Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterhez nyújtottak be kérvényt, hogy szlovák közép- és felsőiskolákat alapíthassanak, majd az 1870-es évek elején Lónyay Menyhért miniszterelnökkel is tárgyaltak nemzeti kívánságaik végrehajtása érdekében.² 1873 februárjában népművelési egylet létrehozását kérelmezték, de a kormány

1 A vizsgált lapok „Lapszemle” című rovatai alapján megállapítható, hogy a szélsőbal másik napilapja, a Reform is az Ellenőrhöz hasonlóan foglalt állást a szlovák gimnáziumok bezárásának ügyében.

2 Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története tíz kötetben. 6/2. köt. Budapest, 1983. 1386.

A nemzetiségi kérdéstről szóló 6. fejezetet Katus László írta (1333-1393.).

Tamás Ágnes • *A felvidéki szlovák gimnáziumok bezárása a politikai napilapok tükré...*

ezt nem engedélyezte.³ A felvidéki gimnáziumok bezárásának ügye az 1874. április 15-én tartott Zólyom megyei közgyűlésen kezdődött. Ekkor a közgyűlés Grünwald Béla Zólyom megyei alispán javaslatára a kormányhoz feliratot intézett, mely a szlovák gimnáziumokat pánszlávizmussal vádolja. A kormánypárti sajtó a feliratot először április 21-én említi. Ekkor a lapszerkesztő idéz a feliratról, mely javasolja a gimnáziumok átalakítását vagy bezárását. A Zólyom megyei közgyűlésen is felmerült az a gondolat, amely a Pesti Napló hasábjain még többször fölbukkan, de az ellenzéki sajtó tagadja, hogy a gimnáziumok bezárása nem a megfelelő megoldás, mert az intézmények megszüntetése „rossz vért fog kelteni”.⁴ Thurzó Lajos⁵ ezen észrevételét a megyei bizottság többi tagja is elvetette, mert a hazai közvélemény a „hazai sajtó alapján ... pánszláv irányban ... türelmetlenséget tanúsít”.⁶ Ezt megerősíti az az olvasói levél is, mely a Felvidékről érkezett a lap szerkesztőségébe: „az érelyes nemzeti politika érvényesítésében hazánk poliglott, de érzelem és gondolkodásban magyar társadalma által a kormány a legerélyesebben támogatott volna”. A levélíró leszögezi még, hogy a pánszlávizmussal vádolt gimnáziumok a „középtanodák valóságos paródiái”, azokban nem oktatómunka folyik, hanem politikai nevelés, amely sikeres is, mert akik elvégzik az iskolát, pánszláv érzelműek lesznek.⁷ Április 27-én értesülnek az olvasók arról, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Trefort Ágoston elrendelte a vizsgálatot a három gimnáziumban, s ha a vádak igaznak bizonyulnak, a vizsgálobizottságoknak javaslatot kell tenniük az iskolák átalakítására.

Legkorábban a nagyrócei evangélikus gimnázium pártfogósági választmányának határozata jelenik meg a lapban, mely egyben a vádakra adott első reakciónak is tekinthető. A Pesti Napló ezt a határozatot közli, annak ellenére, hogy nem ért vele egyet. A határozat az alaptalan vádat a „nemzetiségi gyűlöletre való szándékos izgatás”-nak nevezi. Tiltakozik az ellen, hogy az iskola hazaellenes szellemű lenne, mert ez esetben már az egyházi hatóságok bezárták volna az intézményt. Az oktatómunka kritikáját is méltánytalannak tartja az irat, mert az iskolában lezajlott érettségi vizsgákról mindig jó vélemények születtek, diákjaik az egyetemeken és az akadémiákon is kiválóan megállták helyüket. Azok a szlovák anyanyelvű fiúk, akik az iskolát látogatták, nagyon jól megtanultak magyarul, ami alapvetően a magyar állam érdekeit szolgálja.⁸ Május 30-ra a másik két gimnáziumról, a turócszentmártoniról és a

3 Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. 1. köt. Magyar Szemle Társaság: Budapest, 1934. 191.

4 Pesti Napló a továbbiakban PN, A Hon H, a Magyar Állam MÁ, az Ellenőr Ell., a reggeli kiadás a továbbiakban R, az esti kiadás E.

PN 1874. április 23. (R) 2. old.

5 Thurzó Lajosról a következő jellemzést is olvashatjuk a lapban: „besztercebányai ultraszláv érzelmű ügyvéd” (PN 1874. április 23. (R) 2. old.), mely állításnak egy részét Kemény G. Gábor is megerősíti: „besztercebányai közjegyző majd ügyvéd”. (Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában: 1867-1918. 1. köt. Budapest, 1952. 428.)

6 PN 1874. április 23. (R) 2. old.

7 PN 1874. április 24. (E) 2. old.

8 PN 1874. május 16. (E) 2. old.

X. RODOSZ Konferencia 2009. november 13-15., Kolozsvár

znyóváraíairól is az első jelentések alapján az derült ki, hogy államellenességük nem bizonyítható. A cikkíró a vizsgálatok részletes eredményeit is közli: az iskolákban a tanulmányi eredmények dicséretesek, az államnyelvet sikerrel oktatják, igaz, idegen nyelvnek nevezik, s a vizsgálobizottság jelentése szerint nem kellő gonddal ápolják, de nyílt izgatásra nem sikerült bizonyítékot találni. A középiskolák bezárását nem tanácsolja a kormánynak, mert negatívan hatna, ellenségeskedést szülné, és törvénytelen is, mivel a nemzetiségi törvény nem tiltja szlovák tannyelvű gimnázium létezését, s a bezárásuk – háromból két esetben – a protestáns autonómiát is sértené. A cikkíró javaslata nem is a gimnáziumok átalakítására vonatkozik, hanem jól felszerelt magyar állami gimnáziumok létrehozását tűzi ki célul, ami konkurenciát jelenthetne az egyházi gimnáziumok számára.⁹ A következő lapszámban a szlovák tanárok kézenfekvő magyarázatot adnak arra, hogy miért nevezték módszertani értekezletükön idegen nyelvnek a magyart: nem is tehettek volna másként, hiszen az iskola diákjainak többsége „tót” anyanyelvű.¹⁰ A lap hasábjain a cikkírók többször figyelmeztetnek, hogy az ügyben nagyon óvatosan, megfontoltan kell eljárnia a kormánynak. A Pesti Napló vezércikkírója is hangsúlyozza, hogy Magyarországra nézve súlyos vád lenne, ha bezárnák a szlovákok önerejükől művelődésük terjesztésére állított iskoláit, s figyelmeztet, hogy azt a néhány pánszláv nézetet valló tanárt „ne tegyük... olcsó martyrokká és ne adjunk nekik jelentőséget.”¹¹

Június végén közli a lap, hogy a znyóváraíai katolikus gimnázium esetében a lehető legjobb döntés született: Klamarik Jánost, a besztercebányai főgimnázium igazgatóját nevezték ki felügyelőnek, aki egyszer már elfojtotta a pánszlávizmust a besztercei gimnáziumban.¹² A protestáns felekezet viszont szigorúbban járt el a nagyrócei középiskolával kapcsolatban: igaz, bezárásáról nem döntött a tiszai egyházi kerület, ezt a döntést az állami hatóságokra bízta, de javaitól megfosztotta és kebléből kizárta.¹³ A turócszentmártoni evangélikus gimnázium másik, a dunántúli egyházi kerülethez tartozott. Geduly Lajos, az illetékes szuperintendens pedig kijelentette augusztus elején, hogy nem tesz eleget annak a felhívásnak, hogy vizsgálja ki a turócszentmártoni gimnáziumot, mert nem sokkal korábban látogatta meg az intézményt, és semmi kifogásolni valót nem észlelt. A vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól pedig nem kapott vizsgálati szempontokat, és a konkrét vádak sem közölték vele.¹⁴ Ezt a határozatot elfogadta a dunáninnyi és a dunántúli egyházkerület is, s javasolták emellett az ügy előterjesztését a szeptemberben Pesten tartandó egyetemes egyházi gyűlésen a nagyrócei gimnázium elleni határozat megsemmisítése érdekében. A minisztérium nem várta meg a nagyrócei intézmény ellen hozott határozat esetleges megváltoztatását, hanem rendelettel, mely augusztus 20-án

9 PN 1874. május 30. (R) 1. old.

10 PN 1874. június 2. (R) 2. old.

11 PN 1874. június 3. (R) 1. old.

12 PN 1874. június 23. (E) 1. old.

13 PN 1874. július 31. (E) 1. old.

14 PN 1874. augusztus 8. (R) 1. old.

kelt, bezárták az iskolát.

A Pesten tartott protestáns egyetemes egyházi convent (1874. szeptember 2-4.) elrendelte a vizsgálatot a turócszentmártoni gimnázium ellen és elfogadta a miniszter döntését a nagyrócei gimnázium bezárásáról. A lap egy felvidéki levelezője szerint jótékonyan hatott a nagyrócei középiskola bezárása, de a másik két gimnázium esetében már nem lenne helyes a „megszüntetés vaseszközéhez” nyúlni, mert a „pánszlávok” úgyis új iskolákat fognak létesíteni. A bezárásról szóló rendeletnek a szerző szerint tartalmaznia kellett volna egy új intézet felállításáról szóló határozatot is, mert ez megfosztaná az izgatókat azon érvtől, hogy a magyarok akadályozzák a nem magyar nemzetiségek művelődését. Ha nem állítanak rövidesen új iskolát a régi helyett, főleg a szegényebb lakosságot fogják az intézmény bezárásával sújtani, mert ők nem fogják tudni gyermekeik távoli taníttatását megfizetni.¹⁵

Szeptember utolsó napján már arról értesülhet az olvasó, hogy a znyóváraljai gimnázium bezárásáról is megszületett a döntés, de ezt a hírt már nem értékeli a lap, csak röviden, tényként közli, mint ahogy a turócszentmártoni iskola ügyével is kevesebbet foglalkozik az év végén. November 27-én még arról ír, hogy továbbra sincs bizonyíték a pánszlávizmusra Turócszentmártonban, majd a következő hír már csak december 22-én jelenik meg, amikor jelzi a lap egy rövid hírben, hogy a kormány dönteni fog ennek az iskolának a sorsáról is, ami feltehetően nem lesz kedvező.

Érdekes megjegyezni, hogy Grünwald Béla, zólyomi alispán neve, akihez a megyei kezdeményezés elindítása köthető, alig fordul elő ebben a lapban, az ellenzéki sajtó pedig egyáltalán meg sem említi fontosságát. Igaz, a Pesti Naplóban teret kap az a gondolat is, hogy a pánszlávizmus vádjának kitalálása kizárólag az ő nevéhez köthető s az ő személyes ellenszenvéhez, s „a gymnasiumot csak Grünwald alispán” üldözi.¹⁶

A kormánypárti lapban megjelent írásokról elmondhatjuk, hogy a gimnáziumok megszüntetése elleni állásfoglalása nem egységes, talán inkább úgy fogalmazhatunk, hogy olyan javaslatok, érvek is fölbukkannak a lap hasábjain, mind az olvasói levelekben, mind pedig a témához kapcsolódó cikkekben, melyek a bezárás ellen szólnak. Ilyen érveknek az ellenzéki sajtó már nem adott helyet.

Köztesnek nevezhető a katolikus nézeteket hangoztató Magyar Állam – Idők Tanuja című lap álláspontja, mely a znyóváraljai katolikus gimnázium elleni vádakat hamisnak, túlzónak tartja, míg a protestáns felekezet keblébe tartozó intézmények pánszláv mivoltát nem kérdőjelezi meg. A nemzetiségi kérdéssel és a pánszlávizmussal kapcsolatban e lap cikkei is általában véve ellenséges hangneműek: „... ők, mint befogadott vendégei ez országnak, bármely percben kivándorolhatnak. Ott [Oroszországban] pompás hely vár az ilyen éretlen lovagok

15 PN 1874. szeptember 18. (R) 1. old.

16 PN 1874. szeptember 3. (R) 1-2. old.

X. RODOSZ Konferencia 2009. november 13-15., Kolozsvár

számára – Szibéria hús ege alatt”.¹⁷ Ebben a sajtóorgánumban gyakori, hogy párhuzamot vonnak a cikk szerzői az „evangélikus” és a „hazaellenes” fogalom között. Ezt nem csak a két szlovák evangélikus gimnáziumra vonatkoztatják, hanem az erdélyi szászokra is, akikkel kapcsolatban egy cikk, melynek szerzője J. Sachs, megjegyzi, hogy a szászokhoz nem küld a kormány vizsgálóbizottságot, eltűri, hogy ott még nem is kötelező tantárgy a magyar a gimnáziumokban, csak a znyóváraljai iskolát vizsgálattja alaposan, mely katolikus.¹⁸ Október 9-én megjegyzi aztán egy cikkíró, hogy nem volt „hósi tett” Treforttól a znyóváraljai gimnázium bezárása, s reméli, hogy a katolikusok jóvátételt kapnak. Másnap már a bezárás jogtalanságát bizonygatja, megszüntetni – véleménye szerint – csak a másik két „vallástalan” iskolát van joga a miniszternek. December 20-án, a témával utolsóként foglalkozó cikkében a lap egyik szerzője kijelenti, hogy a vizsgálóbizottság meghozta elmarasztaló határozatát a turócszentmártoni gimnáziumról is, s reményét fejezi ki, hogy a kormány nem áll meg félúton a pánszlávizmus elleni küzdelemben.

A Hon, mely Jókai Mór szerkesztésében a balközép nézeteinek szócsöve volt, értékelésében nem használ a fentihez hasonló „kettős mércét”, egyértelműen – első publikált cikkétől az utolsóig, az olvasói véleményekben is – a gimnáziumok megszüntetése mellett érvel, kétségek, esetleges negatív hatások említése nélkül. Vezércikkeiben gyakran ad történeti áttekintést vagy a nemzetiségi kérdéstről, a nemzetiségi mozgalmak magyarellenességéről vagy az állam feladataival, illetve az evangélikus egyház autonómiájával és ennek „hazaellenes” szellemben való kihasználásával kapcsolatban, s erősen általánosít, de hivatkozik a magyarok gesztusaként a nemzetiségi törvényre is, mely után, állítják, a „hála” már érzékelhető. Olyan vezércikket is olvashatunk, melyben a szerző általában véve az egyházak államellenességéről ír felekezeti tekintet nélkül: a katolikus klérus eszerint államellenes beállítottságú a pápai csalhatatlanság eszméje folytán, mert annak zászlaja alatt a katolikusok küzdenek a községi közös iskolák és a polgári házasság bevezetése ellen, de azok az ortodox zsidók is, mert tiltakoznak a művelődés terjesztése ellen. Még a vizsgálóbizottságok kiküldése előtt kijelentik a lap szerzői, például György Aladár,¹⁹ hogy a gimnáziumokban a pánszláv törekvések és ennek veszélye nyilvánvaló.²⁰

A lap a szlovák gimnáziumok ügyét általánosságban véve is felhasználja a kormány elleni támadásokra, a kormányt rövidlátónak, gyengének s tétlennek nevezve.²¹ A Hon is követi és értékeli az eseményeket, a gyűléseken és értekezleteken elhangzottakat, s minden elmarasztaló nyilatkozatot örömmel kommentál és megjelentet. A nagyrócei gimnázium és tanítóképző bezárása után

17 MÁ 1874. július 5. 1. old.

18 MÁ 1874. július 19. 2. old.

19 György Aladár 1871-1882-ig A Hon belső munkatársa, cikkei általában tanügyi témákban tette közzé, élnem érdeklődött a marxizmus iránt is. (Szinyei József: Magyar írók élete és munkája. 4. köt. Budapest, 1896. 86.)

20 H 1874. május 1. (R) 1-2. old.

21 H 1874. május 30. (E) 1. old.

megállapítja, hogy az csak „fekély” volt a haza testén, s helyesli bezárását.²² Trefort és a kormány bizonytalanságát bírálja a znyóváraljai tanintézet megszüntetése után is, s ez a lap foglalkozik a legrészletesebben a turócszentmártoni iskola ellen folyó vizsgálattal. Az ennek bezárásáról szóló rendeletet a következőképpen értékeli: „Ez által ismét szétrobottatott egy tüzhely, melynél államellenes törekvéseket melengettek”.²³ A Pesti Napló és a Magyar Állam – Idők Tanuja cikkírói nyíltan nem tesznek egyenlőségjelet „pánszláv” és „tót” közé, míg ezt A Hon egyik szerzője már megteszi.²⁴

A Hon idéz – propagandisztikus, közhangulatot befolyásoló, a döntések elfogadását elősegítő céllal – legtöbbször külföldi, illetve a nemzetiségi sajtóban megjelent, a témát érintő s a magyar kormány eljárását bíráló cikkekből. A Csech című lap szerint például a magyarok gonoszabbul bántak a szlovákokkal, mint a törökök a rájákkal.²⁵ A Slovenské Noviny arra hívja fel a magyarok figyelmét, hogy Európa el fogja „fordítani a magyarok lovagiasságától szemét” s „a magyarok kulturai missiójában hite mindinkább csökkeni fog; másrészt pedig a nemmagyar nemzetiségek egyediségüket veszélyeztetve látván egy hatalmas ellenzékké fognak tömörülni”.²⁶ A horvát Obszor című lap radikális írásából is közöl részletet A Hon: „a magyarok e nemzetből [tót] származnak (!). A magyar képviselők egyharmada tót nevet visel ... van költője is Tóth. A békeszerető, a tehetséges, a munkás tót nemzet adja a magyar állam minden rétegének a vezérférfiait”.²⁷

Természetesen a sajtószemlével nem állt egyedül A Hon. A Pesti Napló is idéz a külföldi sajtóból, miután már megszülettek a határozatok a gimnáziumok megszüntetéséről vagy az azok ellen elrendelendő vizsgálatról. Például a Zasztava című szerb lapból: „A magyaromán és a magyaronok bálványának tehát nagy áldozat hozatott. Az ártatlan tót miveltségnek vére a nevezett bálvány oltárán folyt. ... Nem ostrom-e ez a nem-magyar nemzetek miveltségi élete ellen. Nem irtó-háboru-e ez minden ellen, a mi nem magyar?”²⁸

A szélsőbal politikai nézeteit hirdető Ellenőr című napilap olvasásakor figyelemreméltó, hogy az eddig említett lapokhoz képest új szempontok is felmerülnek abban a gimnáziumok bezárásának ügyével kapcsolatosan, de jelentősen kevesebb cikket olvashatunk e témában. Ezek közül is sok csak rövid hír vagy tényközlés, melyek többségét a Pesti Naplóból vette át a lap szerkesztője. Így az Ellenőr álláspontját kevésbé ismerhetjük meg, de azt megállapíthatjuk, hogy a nemzetiségi kérdés és a pánszlávizmus tekintetében szélsőséges nézeteket vallott. A pánszlávok három fajtájáról a következőket olvashatjuk: „A gonoszok, a buták és a jóhiszemű félre vezetettek ... Ez

22 H 1874. augusztus 20. (R) 2. old.

23 H 1875. január 8. (R) 1. old.

24 H 1874. június 13. (E) 1. old.

25 H 1874. szeptember 16. (R) 2. old.

26 H 1874. szeptember 8. (R) 2. old.

27 H 1874. szeptember 16. (R) 2. old.

28 PN 1874. szeptember 10. (R) 1. old.

utóbbiakat érdemes megnyerni. A buták nem számítanak. A gonoszokat irtani kell”.²⁹ A lap nemzetiségi kérdésről alkotott képét a legjobban egy még májusban megjelent vezércikk következő bevezető mondata sugallja: „Körülzsongják fülünket, megmelegszenek keblünkön, mintha kedvünk telnék, hogy a zabolátlan becsvágy ripőkjei nemzetiségi bachanáliákat üljenek ezredéves alkotásaink szentélyében”.³⁰ Nagyon jellemző az a válasz is, melyet az olműtzi Nasinei című újságban megjelent cikkre adott reakcióként olvashatunk. A többi politikai napilappal ellentétben az Ellenőr ritkán idézi külföldi, illetve nemzetiségi lapok álláspontját, a szlovák gimnáziumok bezárásának ügyében ez az egyetlen: „... Ily tilalomnak [saját pénzükhöz való művelődés tilalma] csak szegény tót testvéreink estek áldozatul a magyarok lovagiassága által. A magyarok azonban ily uton nem érik el céljüket, hogy a tót nemzetiséget nem fogja kiirtani, de sőt a nemzeti öntudatot még jobban fogja felébreszteni és megszilárdítani. ... A magyarok a szláv elemnek hadat izentek hazájukban úgy nem is fognak bármely szláv fajnál is egyébre akadni mint ellenségeskedésre; s valamint ők elujábbi eljárásuk által letettek minden kiméletet, méltányosságot és humanitást a tótok iránt úgy egykor az összes szláv fajok is hasonlóan irányukban cselekedni. Hogy pedig ezen idő be fog következni, azért kezeskedik nekünk a nemzetek életének és fejlődésének szemlélése ... a magyarok ne bánják ám aztán, ha egykor hallani fogják a jelszót: »szemet szemért, fogat fogért«.”³¹ Az Ellenőr válasza a következő: „Ne várjanak meg tőlünk semmit és ne fenyegetsenek, mert a türelemnek is van határa, s az ilyen hetzelés jogosulatlan voltára még erősebb választ is kaphatnak, ha felébred a nemzeti önrzet”.³²

Új szempontként említhetjük, hogy az eddig vizsgált három lapban a szerzők nem vonják felelősségre a vizsgálóbizottság tagjait, a tanfelügyelőket, míg az Ellenőr vezércikkírójának véleménye szerint a tanfelügyelők hanyagok, el kellene őket bocsátania a miniszternek, mert gyakran ők is nemzetellenes eszméket vallanak, így nem várható, hogy a vizsgálatok az iskolák ellen megfelelően fognak zajlani, már csak azért sem, mert saját hanyagságukat is leplezni akarják.³³ Egy másik cikkben olvashatjuk azt is, hogy a vizsgálók nem elég erkölcsösek. Erre az állításra példaként a cikkíró a znyóvárjalai középiskolát vizsgáló Barton Józsefet említi példaként, aki az első vizsgálata alkalmával semmi kifogásolni valót nem talált az iskola működésében, majd miután a sajtó „morgott”, már egy tizenegy pontos listát tudott összeállítani a tanárok ellen.³⁴ A sajtó és a közvélemény nyomását illusztrálja a következő idézet is, mely Czékus István tiszai egyházközségi evangélikus szuperintendens azon jelentése után jelent meg a lap hasábjain, melyben kizárta az egyház kebléből a nagyőrcezi gimnáziumot: „A közvélemény kárhóztató vihara nem igen várja be a miniszteri

29 Ell. 1874. szeptember 3. 1-2. old.

30 Ell. 1874. május 27. 1. old.

31 Ell. 1874. szeptember 1. 1. old.

32 Ell. 1874. szeptember 1. 1. old.

33 Ell. 1874. május 27. 1. old.

34 Ell. 1874. május 29. 1. old.

intézkedéseket, hanem elsöpri saját beavatkozásával a nemzeti nevelésre oly kártékonyan ható tanodák némelyikét.³⁵

Az Ellenőr is tudósít a protestáns egyetemes egyházi gyűlésről, de az eseményeket saját kommentárjaival is ellátja. A jelenlévő szlovákok „taktikájáról” – már-már az élclapok tudósításaihoz hasonló stílusban – a következőket olvashatjuk: „Egy bozontos atyafinak, itt a szomszédomban, úgy látszik az a »numerus« jutott, hogy mindenkire a »Judas« kiáltást böffencse közbe. Egy másik hazafi folytonosan csak azt dörmögi tótul az orra alá, hogy »tányérnyaló«. Egy harmadik csatmárás (nálunk atillának nevezik a ruhadarabot) alak az »autonomia« szó kiejtésében gyakorolja magát ... míg egy pisze ur a morgást kukorékolással párosítva igyekszik érvényre emelni».³⁶ A vezércikk írója a szlovákok politikai követeléseinek elhangzását is beleszötte írásába, s a szlovák nyelvet a kukorékoláshoz és a morgáshoz hasonlóknak vélte, a lap egy másik cikkében pedig a tót férfiak nevét minősítették kimondhatatlannak.³⁷

A szlovák gimnáziumok ellen folytatott propagandahatást gyakorolt más iskolák, illetve szervezetek ellen szegezett vádak megfogalmazására is. Megfigyelhetjük a Matica Slovenska elleni vizsgálatok sajtóbeli előkészítését is, mivel az év második felében egyre gyakoribbak ellene a támadások, az Ellenőr például a következőket írja: „a Matica sem oly szent konyha ám – utananézünk majd”³⁸, de eljárás indul más, pánszlávizmussal vádolt iskolák ellen is. A Hon a pesti egyetemen tanuló szlovákokat vádolja pánszlávizmussal,³⁹ de a szentesi és békéscsabai gimnáziumok szlovák tanulóiról és tanárairól is kideríti e lap, hogy pánszláv szelleműek.⁴⁰ Vizsgálat indul a Matica Serbska ellen,⁴¹ mint ahogy a dévai tanítóképző ellen is, amely esetében a dáko-román szellem vádja bukkan föl, melyre a lapok véleménye szerint az újságok szlovákok elleni agitációja hívta föl a lakosság figyelmét.⁴² A Magyar Állam cikkírója is megnevez további iskolákat, melyek szerinte nemzetellenesek, ezért ott is vizsgálatot kellene indítani: a szászok tanodáit, az újvidéki és a nagyszebeni görög-keleti intézményeket,⁴³ de még véletlenül sem említi az erdélyi görög-katolikus intézményeket.

A politikai napilapokat végigolvasva az olvasónak az az érzése támadhat, hogy a kormány a politikai és gazdasági nehézségek szorításában engedni kényszerült a közvélemény követelésének a gimnáziumok bezárásával, amiben a sajtó komoly szerepet játszhatott. 1874-ben ugyanis a gimnáziumok ügye mellett mindenekelőtt a rossz természettel, az éhínséggel, a kormánypárt belső válságával s jelentős deficittel kellett megküzdenie a kormánynak.⁴⁴ A szlovákokról élő

35 Ell. 1874. június 9. 1. old.

36 Ell. 1874. szeptember 3. 1-2. old.

37 Ell. 1874. november 3. 1. old.

38 Ell. 1874. augusztus 19. 1. old.

39 H 1874. július 11. (R) 3. old.

40 H 1874. július 22. (E) 2. old., H 1874. december 23. (R) 3. old.

41 H 1874. december 29. (R) 1. old.

42 H 1874. július 28. (R) 3. old.

43 MÁ 1874. október 11. 1. old.

44 Az 1874-es belpolitikai viszonyokról lásd: Cieger András: Lónyay Menyhért, 1822-1884: szerepek – prog-

X. RODOSZ Konferencia 2009. november 13-15., Kolozsvár

negatív vélekedések folyamatos alátámasztásával, megerősítésével, illetve a középiskolák megszüntetésével kapcsolatos, gyakran egyoldalú értékelésekkel az ellenzéki sajtó elősegítette a kormány intézkedésének kikényszerítését.

Az 1945 előtti történeti szakirodalomban olyan állásfoglalásokat olvashatunk, melyek „ünnepelik” Trefort és a Bittó-kormány az iskolák bezárása érdekében tett lépéseit vagy csak rövid említést tesznek a gimnáziumok megszüntetéséről.⁴⁵ Az 1945 utáni szakirodalom már sokkal inkább Grünwald szerepét hangsúlyozza,⁴⁶ de Trefort asszimilációs politikáját is elítélik, általában jelzik, hogy ezzel az intézkedéssel megszűnt a szlovák tannyelvű középfokú oktatás összes intézménye a Felvidéken. Nem jelenik meg az a kormánypárti sajtóban és Grünwald A Felvidék című írásában egy Treforttól idézett részletben is olvasható kormánypárti vélemény,⁴⁷ hogy nem feltétlenül jó megoldás mindhárom felvidéki szlovák iskola bezárása. Szarka László megjegyzi ugyan, hogy „... az elrendelt kivizsgálás a három iskola esetében fölöttébb esetleges vádanyagot tudott felhozni, Trefort mégis mindhárom iskolát rövid úton bezáratta”.⁴⁸

A közvélemény szerepére utalást a Magyarország története tíz kötetben című munkában találunk, ahol olvashatjuk, hogy eleinte a miniszter „nem talált okot a szlovák gimnáziumok elleni fellépésre”, de a kormány és a közvélemény nyomására bezáratta őket.⁴⁹ A sajtó szerepét Felkai László is említi: „A miniszter eljárását és magatartását egyébként a korabeli magyar sajtó ... azzal próbálta

ramok – konfliktusok. Budapest, 2008. 374-401.; Deák Ágnes: „Ő csak Deák és nem deákpárti”. Deák és pártja 1869 után. In: Molnár András (szerk.): Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833-1873. Zalaegerszeg, 2004. 261-321.

45 A gimnáziumok bezárásának teljes, de igen egyoldalú szemléletű kötetet szentel és forráskivonatokat is közöl: Ruttkay László: A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben. Pécs, 1939.

Gratz Gusztáv fent említett munkájában is csak röviden – és pontatlanul – közli, hogy Trefort „... három, az evangélikus egyház által fenntartott többnyelvű gimnázium ellen vizsgálatot rendelt el”, majd bezáratta. (Gratz Gusztáv: A dualizmus kora. 1. köt. Magyar Szemle Társaság: Budapest, 1934. 191.); Hasonlóképpen pontatlan és szűkszavú Ács Zoltán leírása: „Tisza Kálmán miniszterelnök ... a közvélemény nyomására 1874-ben ... tiltotta be a korábban megnyílt három szlovák gimnáziumot.” (Ács Zoltán: Nemzetiségek a történelmi Magyarországon. Budapest, 1996. 165.)

46 Lásd: Kemény G. Gábor (szerk.): Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában: 1867-1918. 1. köt. Budapest, 1952. 425.; Kovács, Dušan: Szlovákia története. Pozsony, 2001.; Vesztróczy Zsolt: „A Felvidék”. Egy szlovák – magyar röpiratváltás az 1870-es években. Sic Itur Ad Astra, 2006. (18. évf.) 3-4. szám, 175.; Gyurgyák János: Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története. Budapest, 2007. 85.; Demmel József: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon...” Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történetéből. Pozsony, 2009.; Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története tíz kötetben. 6/2. köt. Budapest, 1983.

47 Grünwald írásában elítéli Trefortot, amiért először ellenállt s művelődési intézményt nem akart bezáratni. (Grünwald Béla: A Felvidék. Máriabesenyő – Gödöllő, 2009. 112.) A sajtó és a közvélemény nyomása Grünwald írásának tanúsága szerint megváltoztatták Trefort véleményét is, akinek álláspontját a bezárások után néhány hónappal idézi: „A pánszláv gymnasiumokat nem lehet tűrni, azokat okvetlenül be kell záratni ... Ha még tudnak valami rossz gymnasiumot, szóljanak. Én rögtön bezáratom; én bezáratok minden gymnasiumot.” (Grünwald Béla: A Felvidék. Máriabesenyő – Gödöllő, 2009. 112.) Mann Miklós is idézi Grünwald sorait Trefortról írt munkájában, s megjegyzi, hogy a miniszter a kezdetekben ellenállt, és nem akart oktatási intézményeket bezáratni. (Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése. Budapest, 1982. 132-133.)

48 Szarka László: Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867-1918. Pozsony, 1999. 105.

49 Pach Zsigmond Pál (szerk.): Magyarország története tíz kötetben. 6/2. köt. Budapest, 1983. 1386-1387.

A nemzetiségi kérdésről szóló 6. fejezetet Katus László írta (1333-1393.).

Tamás Ágnes • *A felvidéki szlovák gimnáziumok bezárása a politikai napilapok tükré...*

védelmébe venni, hogy az akciót »társadalmi nyomásra« kezdeményezte.”⁵⁰ Vizsgálatom eredményeiből látható, hogy Trefortot a kortárs sajtó általában véve nem mentegette, inkább dicsérte vagy bírálta, például, amikor álláspontját még bizonytalannak ítélte. Vesztroczy Zsolt írása is sugallja, hogy lehettek a bezárás ellen tiltakozó nézetek is, ő a megyék erélyes fellépésére hívja fel a figyelmet: „...A kezdeményezéshez az ország törvényhatóságai nagy számban csatlakoztak, a nyomásnak engedve végül bezáratta a három szlovák gimnáziumot.”⁵¹ A vizsgált napilapok is megemlékeznek arról rövid híreik között, ha egy megye a zólyomi felirathoz csatlakozott, s főként az ellenzéki sajtó bírálta azokat a megyéket, melyek ellene foglaltak állást.

A felsorolt szakirodalom nem mutatja be azokat a megoldási javaslatokat, kételyeket, melyeket a kormánypárti Pesti Naplóban olvashatunk, s gyakran Trefort bizonytalanságát sem jelzi, így a tanodák bezárásával kapcsolatban egyoldalúbb kép bontakozik ki. A közvélemény nyomásáról csak rövid említéseket találhatunk. A kortárs sajtó és a szakirodalom súlypontjaiban érzékelhetünk eltérést Grünwald szerepének megítélésében és megjelenítésének gyakoriságában is, aminek az lehet magyarázata, hogy a kortársaknak Grünwald kezdeményező szerepét nem kellett hangsúlyozni.

50 Felkai László: Képek és árnymképek a Felvidék XIX. század végi művelődéstügyéből. In: Mészáros István (szerk.): Tanulmányok a magyar neveléstügy XVII-XX. századi történetéből. Budapest, 1980. 192.

51 Vesztroczy Zsolt: „A Felvidék”. Egy szlovák – magyar röpiratváltás az 1870-es években. Sic Itur Ad Astra, 2006. (18. évf.) 3-4. szám, 175.

Irodalom

- Ács Zoltán: *Nemzetiségek a történelmi Magyarországon*. Budapest, 1996.
- Cieger András: *Lónyay Menyhért, 1822-1884: szerepek – programok – konfliktusok*. Budapest, 2008.
- Deák Ágnes: „Ő csak Deák és nem deákpárti”. Deák és pártja 1869 után. In: Molnár András (szerk.): *Zala követe, Pest képviselője. Deák Ferenc országgyűlési tevékenysége 1833-1873*. Zalaegerszeg, 2004.
- Demmel József: „Egész Szlovákia elfért egy tutajon....” *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történetéből*. Pozsony, 2009.
- Felkai László: Képek és árnyképek a Felvidék XIX. század végi művelődésügyéből. In: *Mészáros István (szerk.): Tanulmányok a magyar névelésügy XVII-XX. századi történetéből*. Budapest, 1980.
- Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora*. 1. köt. Budapest, 1934.
- Grünwald Béla: *A Felvidék*. Máriabesenyő – Gödöllő, 2009.
- Gyurgyák János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest, 2007.
- Kemény G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában: 1867-1918*. 1. köt. Budapest, 1952.
- Kováč, Dušan: *Szlovákia története*. Pozsony, 2001.
- Mann Miklós: *Trefort Ágoston élete és működése*. Budapest, 1982.
- Pach Zsigmond Pál (szerk.): *Magyarország története tíz kötetben*. 6/2. köt. Budapest, 1983.
- Ruttkay László: *A felvidéki szlovák középiskolák megszüntetése 1874-ben*. Pécs, 1939.
- Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867-1918*. Pozsony, 1999.
- Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkája*. 4. köt. Budapest, 1896.
- Vesztróczy Zsolt: „A Felvidék”. *Egy szlovák – magyar röpiratváltás az 1870-es években*. Sic Itur Ad Astra, 2006. (18. évf.) 3-4. sz. 173-208.

Források

- A Hon, 1874
Ellenőr, 1874
Magyar Állam – Idők Tanuja, 1874
Pesti Napló, 1874